

Олга Дарманчева

ПРОБЛЕМЪТ ЗА ТВОРЧЕСТВОТО ВЪВ ФИЛОСОФИЯТА НА НИКОЛАЙ АЛЕКСАНДРОВИЧ БЕРДЯЕВ

Abstract: Olga Dramancheva, *Phenomenon of "Creativity" in Nicolas Berdyaev's Philosophy*.

Central to Nicolas A. Berdyaev's philosophy are the themes of individuality, freedom, and creation. Throughout his life, Berdyaev passionately and uncompromisingly explored the question of human collaboration with God in the act of creation.

Keywords: *Nikolai Berdyaev, Russian Religious Philosophy, Religious Studies, Russian Thinkers, Russian Orthodoxy*

„За Бердяев човекът е преди всичко
и най-вече *homo creator*,
творчески човек, защото той е *homo liber*,
свободен човек, а е *homo liber*, свободен човек,
защото е *homo creator*, творчески човек“.

Темите за личността, свободата и творчеството са основни във философията на Николай Александрович Бердяев. „Ако съединим тази троица в една мисъл, ще получим следното: целия живот Бердяев страстно размишлява за свободната личност, споделяща с Бога делото на творчеството. Може [...] да смятаме, че всичко се свежда до творчеството“. Тъй като свободата е неговото необходимо условие, все едно като основа (честно казано, тази основа според Бердяев е *нищо*)¹.

¹ Шкода, Вл. „Николай Бердяев: християнският смисъл на творчеството“. – В: Н. А. Бердяев

Преди по-подробно да бъде разгледана темата за творчеството във философията на Н. Бердяев, ще отбележа накратко по-важните мисли, които философът споделя по тази тематика.

1. Н. Бердяев винаги е вярвал в творческото призвание на човека².

2. Н. Бердяев споделя идеята за оправдаването на човека чрез творчеството, т.е. той определя творчеството като антроподицея³.

3. Н. Бердяев абсолютизира творчеството, тъй като за него творческият акт е самоценност, която не признава никакъв съд над себе си⁴.

4. Н. Бердяев е убеден, че проблемът за творчеството е проблемът за новизната в света, т.е. творчеството „винаги е прираст, прибавяне, създаване на нещо ново, още небивало в света“⁵, творчеството винаги е насочено „към новото небе и новата земя, към преобразяване на света“⁶.

5. Както може да се види в това изложение, Н. Бердяев смята, че идеята за творчеството доминира над идеята за спасението.

I. Богословски измерения на идеята за човешкото творчество според философията на Николай Бердяев

Според Бердяев в Свещеното Писание постоянно се споменава за творчеството и за творческата дейност на човека⁷. „Споменава се, но трябва да умееш да четеш, да отгатнеш какво иска и чака Бог от човека“⁸. Бог дава дарбите на човека и човекът е призван да ги реализира и да ги умножава⁹.

и единство европейского духа, Москва, 2007, с. 278.

² Срв. Бердяев, Н. *Самопознанието. (Опит за философска автобиография)*, София, 1993, с. 235.

³ Срв. *Пак там*, с. 224.

⁴ Срв. Бердяев, Н. *Смисълът на творчеството. Съчинения в шест тома*, Т. III, София, 2004, с. 161.

⁵ Бердяев, Н. *Предназначението...*, с. 171.

⁶ Бердяев, Н. *Самопознанието...*, с. 232.

⁷ Срв. Бердяев, Н. *Предназначението...*, с. 171.

⁸ *Пак там*.

⁹ Срв. Бердяев, Н. „Спасение и творчество. Два понимания християнства“. *Путь*, 2 (1926), с. 42.

Надареността и склонността на човешката личност да твори Бердяев обосновава богословски и доказва по следния начин:

1. Той споделя становището, че „самата идея за творчество е възможна само защото има Творец и защото Той е извършил оригинален творчески акт, в който небивалото е станало съществуващо, непротичащо от нищо предшестващо го, неотнемащо и ненамаляващо абсолютната мощ на Твореца“¹⁰. Бог като Творец създава света, а при „създаването се отпечатва образът и подобие на Твореца, тоест в самото създаване има творци [...] Творчеството в света е възможно само защото светът е тварен, тоест сътворен“¹¹.

2. Идеята за творчеството се извежда от Троичността на Божеството – „Божеството (Gottheit на Екхарт и Ungrund на Бьоме) е по-дълбоко от Бога – Отец, Син и Дух. Но в света Божеството е преобърнато троично, триипостасно. И целият диференциран, множествен свят е откровение на Божеството. Троичността е вътрешно движение в Божеството, в динамиката на Троичността се твори светът“¹².

3. Творчеството се обосновава от разбирането, че човекът е сътворен по образ и подобие Божие: „Бог като Творец с акта на своята всемогъща и всезнаеща воля сътвори човека – своя образ и подобие, като същество свободно и притежаващо творческа мощ, като поставен цар на творението“¹³. Разбира се, Н. Бердяев прави разлика между Божественото и човешкото творчество и тази разлика той определя по следния начин: „Съществува непреодолима граница, отделяща сътвореното, човешкото творчество, от божественото творчество, творчеството на Троица. Сътвореното същество не твори същества – същества твори само Творецът. Сътвореното битие няма сили да създаде лице – лице създава само Бог“¹⁴. „Творчеството на човека е подобно на творчеството на Бога, не е равно и не е тъждествено, но е подобно [...] в своето творчество човекът е свързан с другите хора и с целия свят от същества, той не е всемогъщ“¹⁵.

4. Творчеството се обосновава и чрез схващането за продължа-

¹⁰ Бердяев, Н. *Смисълът на...*, с. 123.

¹¹ *Пак там*, с. 123-124.

¹² *Пак там*, с. 314.

¹³ *Пак там*, с. 95.

¹⁴ *Пак там*, с. 138.

¹⁵ *Пак там*, с. 131.

ване на еволюцията на творението: „Сътворението на света не е завършено за седем дни“¹⁶. Новозаветната религия на Иисус Христос открива нов аспект на творението. Епохата на нов „осми ден“ настъпва в творението след явяването на Иисус Христос на земята, това е нов момент в творчеството на света, който е от космическо значение. Христологията според Н. Бердяев може да се разбира и като учение за продължение на творението. Този нов осми ден продължава и до днес, това е ден, в който Бог продължава да твори и да обновява творението заедно с човека. Съгласно философския мироглед на Н. Бердяев това творчество обогатява самия Божествен живот: „В Бога има трагичен недостатък, който се изпълва с великия прираст – раждането на човека в Него. Мистиците са учили за тайната на раждането на Бога в човека. Но има и друга тайна, тайната на раждането на човека в Бога. Съществува зов на човека към Бога да се роди в него. Но има и зов на Бога към човека да се роди в Него“¹⁷. И именно чрез творчеството човекът дава отговора си на Божия зов.

II. Идеите за природата и същността на човешкото творчество като философски и антропоцентричен проблем

1. Човешкото творчество според философската мисъл на Н. Бердяев е много сложно по състав, тъй като то предполага на първо място наличието на дар, талант и гений, които човек получава от Бога; предполага света, в който човекът осъществява творческия си акт, и на трето място, предполага наличието на изначална, меонична, несътворена свобода¹⁸. Или с други думи, отговорът на човека на Божия зов не може да се състои само от елементите, които Бог му дава, човекът трябва да даде нещо и от себе си. Това нещо е свободата, без която творческият акт е немислим, свободата, която идва не от Бога, а се насочва и устремява към Бога. „Творчеството предполага нищо, $\mu\eta\ \acute{o}\nu$ (а не $o\acute{u}k\ \acute{o}\nu$). И този меон е тайната на изначалната, първична, досветовна, добитийна свобода в човека“¹⁹. Творчеството е пробив

¹⁶ *Пак там*, с. 132.

¹⁷ *Пак там*, с. 125; срв. също Бердяев, Н. *Самопознанието...*, с. 226.

¹⁸ Срв. Бердяев, Н. *Самопознанието...*, с. 231.

¹⁹ Бердяев, Н. *Предназначението...*, с. 172.

от нищото, от свободата в битието и света. Творчество от нищо²⁰ означава именно творчество от свободата²¹. Философът смята, че тези, които не приемат идеята за творчеството от нищо, нямат друг избор, освен да признаят, че творчеството принадлежи на детерминирания свят и по този начин напълно да отрекат човешката свобода.

2. Човешкият творчески акт за Н. Бердяев е също така и нещо ново, което е плод на въздействието между благодатта Божия и свободата, идещи от Бога към човека и насочени обратно от човека към Бога. Поради това, според философа, човешкият творчески акт може да бъде определен или като свобода, или като благодат²².

3. Самото човешко творчество Н. Бердяев определя като резултат на разкриването у човека на образа на Света Троица. Но според философа човешкото творчество не следва да се отнася нито към Бог-Отец, нито към Бог-Син, а е относимо към духовното и благодатно въздействие на Бог-Дух Свети. Поради това във философията на Н. Бердяев ясно се откроява идеята за наличието на „три епохи“ на Откровението: първата епоха на Откровението е епоха на Стария завет, която още се определя като епоха на Закона; втората епоха е епоха на Новия завет, която е епоха на Изкуплението, и третата епоха – епоха на творчеството. „Религиозната епоха на творчеството е третото откровение, антропологично откровение, следващо откровението на Стария и Новия завет“²³. Както се вижда, първите две епохи принадлежат на божественото Откровение – на откриването на Бога пред човека, а третата епоха, която е откровението на Светия Дух, представлява откриване на творческите дарования на самия човек – антропологичното откровение, чийто зародиш се намира в Сина, но получава своя краен завършек в Духа.

Според Н. Бердяев тайната на творчеството не може да бъде открита, ако търсим нейните причини, тъй като в самото творчество винаги има повече, отколкото във всяка причина, с която се опитват да го обясняват²⁴. Н. Бердяев смята, че тайната на творчеството и не-

²⁰ Срв. Бердяев, Н. *Смисълът на...*, с. 123.

²¹ Срв. пак там, с. 140.

²² Срв. Бердяев, Н. *Предназначението...*, с. 173.

²³ Бердяев, Н. *Смисълът на...* с. 98-99.

²⁴ Срв. Бердяев, Н. *Опыт эсхатологической метафизики*, Париж, 1947, с. 154.

говият път са скрити в Свещеното Писание²⁵ и в това той вижда премъдрата езотеричност на християнството. Тайната на творчеството е езотерична, тя не е откровена, а е съкровена, защото откровението на творчеството иде отгоре, а не отдолу. Това Бердяев определя като антропологичното откровение: „И Бог чака от човека антропологичното откровение на творчеството, скривайки от човека пътищата на творчеството и оправданието на творчеството в името на богоподобната свобода“²⁶. Но и Сам Бог „пожела да ограничи своето предвиждане на това, което ще разкрие творческата свобода на човека, защото в това предвиждане има вече насилие и ограничаване на свободата на човека в творчеството. Творецът не иска да знае какво ще сътвори човекът, чака от него откровение в творчеството и затова не знае какво ще е антропологичното откровение“²⁷.

4. Съгласно философията на Н. Бердяев човешкият творчески акт е немислим без творческото въображение: „Творческият акт винаги предизвиква образа на различния, въобразява в себе си висшето, по-доброто, по-прекрасното, отколкото даденото“²⁸, творческият акт е „невъзможност да се остане в границите на този свят“²⁹, т.е. той е трансцендиране. Творческият акт е вътрешно присъщ (иманентен) на трансцендентния човек и чрез него човекът проявява цялата си космичност. Творческият акт съдържа в себе си космос, а самият творец е микрокосмос³⁰. Чрез творчеството си човекът преодолява себе си и света: „Тайната е преодоляването на действителността, на детерминираността на света и на неговата затвореност[...] В този смисъл творчеството е трансцендиране. В по-дълбок смисъл творчеството е победа над небитието“³¹. „Творческият акт е настъпване на края на този свят и начало на нов“³². Тази идея е силно застъпена в християнската мисъл на Н. Бердяев и тя го кара да говори за есхатологичния момент в творчеството на човека.

²⁵ Срв. Бердяев, Н. *Самопознанието...*, с. 225.

²⁶ Бердяев, Н. *Смисълът на...*, с. 93.

²⁷ *Пак там*, с. 95.

²⁸ Бердяев, Н. *Опыт эсхатологической...*, с. 155.

²⁹ Бердяев, Н. *Самопознанието...*, с. 237.

³⁰ Срв. Бердяев, Н. *Опыт эсхатологической...*, с. 150.

³¹ *Пак там*, с. 153.

³² Бердяев, Н. *Самопознанието...*, с. 237.

5. Творческият акт е „изход извън времето на този свят, извън историческото време и космическото време, творчеството се реализира в екзистенциалното време“³³, а това означава, че човешкият творчески акт е екстатичен.

6. Н. Бердяев поддържа мнението, че и самото човешко съществуване, и познанието за съществуващото могат да се разглеждат като изява на творчески акт на човека – „в известен смисъл аз съм (моето лично съществуване) е мой творчески акт, светът е мой творчески акт, другият човек е мой творчески акт, Бог е мой творчески акт“³⁴. Щом светът е творческият акт, следователно светът е въплъщение на човешката духовна природа. Също така човешкото творчество означава и творчество на своята собствена личност: „Човекът твори личността си и в творчеството изразява личността си“³⁵.

7. Н. Бердяев изказва също така и мнението, че творческият акт означава и своеобразно отричане на личността, самозабравяне, себенадрастване³⁶, следователно идеята за творчеството на човешката личност е по-дълбока и би следвало да надделява над идеята за спасението на човека. Той признава, че „взаимоотношението между пътищата на човешкото спасение и пътищата на човешкото творчество е най-централният, най-мъчителният и най-острият проблем на нашата епоха“³⁷. Човекът загива и поради това е устремен към своето спасение. Но същевременно той по своята природа, както стана ясно, е творец и притежава творческа сила и поради това стремежът му към творчество не може да бъде помрачен и заличен.

В своето творчество Н. Бердяев много страстно размишлява и търси отговорите на следните въпроси: „Може ли човекът да се спасява и същевременно да твори, може ли да твори и същевременно да се спасява? И как да разбираме християнството: дали то е изключително религия на спасението на душата за вечния живот, или също така е и религия на творчеството на висшия живот, което е оправдано от християнското съзнание?“³⁸

³³ Бердяев, Н. *Опыт эсхатологической...*, с. 157.

³⁴ Бердяев, Н. *Истина и откровение*. Москва, 1996, с. 75.

³⁵ Бердяев, Н. *Опыт эсхатологической...*, с. 153.

³⁶ Срв. Бердяев, Н. *Предназначението...*, с. 175.

³⁷ Бердяев, Н. *Спасение и творчество...*, с. 27.

³⁸ *Пак там*.

Според Н. Бердяев въпросът за спасението и творчеството поражда разкол между Църквата и света, тъй като човечеството живее под знака на религиозния дуализъм и йерократизъм. Клерикализмът в разбирането за Църквата е доказателство за този дуализъм. „Църковната йерархия в своята същност е ангелска йерархия, а не човешка. В човешкия свят само се символизира небесната, ангелската йерархия. Системата на йерократизъм, изключителното господство на свещенството в живота на Църквата, а чрез Църквата и в живота на света, е потискане на човешкото начало от ангелското, подчинение на човешкото начало на ангелското начало“³⁹. Но за Николай Бердяев това потискане на човешкото и надделяването на ангелското начало е немислимо и неприемливо за религията на Богочовечеството. „Христос е Бого-човек, а не Бого-ангел, в Него в съвършенство се съединиха в едно лице божествената и човешката природа и по този начин Той възнесе (въздигна) човешката природа до божествения живот“⁴⁰. Също така Иисус Христос е основоположник на новото духовно човечество, на живота на Бого-човечеството, а не на Бого-ангелството. Църквата Христова е Богочовешка, тя е Бого-човечество в този свят.

Поради наличието на религиозния дуализъм, според Н. Бердяев християнинът води два живота: в Църквата и в света. „Най-вярващите, най-православните хора участват в неоправдания и неосветен живот на света, подчиняват себе си на светската, несакрална наука, на светското, несакрално стопанство, на светското, несакрално право и бит, които отдавна са загубили сакралния си характер. Вярващите, православните хора, живеят своя църковен живот в Църквата, посещават в неделните и празнични дни храма, постят, молят се на Бога сутрин и вечер, но не живеят църковен живот в света, в културата и в обществото. Тяхното творчество [...] остава извънцърковно, извънрелигиозно, светско“⁴¹. Създава се впечатление, че този дуализъм не може да бъде преодолян, продължава своята аргументация по темата Николай Бердяев. Диференциалното разбиране за Църквата доведе до християнския индивидуализъм. Когато Църквата не проявява никакъв интерес към живота на света и човечеството, а се

³⁹ Пак там, с. 28.

⁴⁰ Пак там.

⁴¹ Пак там, с. 29.

интересува само от спасението на отделните души, се достига до това раздвоение. „Християнството не може да се свежда до индивидуалното спасение на отделните души. Църквата неизбежно се обръща към живота на обществото и света, неизбежно трябва да участва в строежа на живота“⁴². Н. Бердяев мисли, че Църквата трябва да възроди творческата дейност на човека, тя трябва да бъде активна във всичките сфери на човешкия живот, тъй като целият живот на човека може да бъде наречен църковен. С подценяването на човешкото творчество християнството става причина за бунта на човечеството в името на свободата и творчеството, смята Н. Бердяев.

След това той разсъждава за връзката на индивидуализма и християнското учение за човешката личност, като търси духовните основания за спасението на човека и неговото творчество.

На какъв духовен принцип се изгражда православният индивидуализъм? Как може да бъде оправдано разбирането за християнството като религия на личното спасение? „Разбирането на християнството като религия на личното спасение, подозрително към всякакво творчество, се опира изключително на аскетическата светоотеческа литература, която не представлява цялото християнство и не е цялата светоотеческа литература“⁴³. Борбата с природата на стария Адам, с греха заема първото място в живота на християните, а евангелските истини напълно се изолират. Смирението става основа на християнството и цел на духовния живот. Според Н. Бердяев „християнството не може да отрича смирението като момент на вътрешния духовен път [...] смирението не е цел на духовния живот. Смирението е подчинено средство. И [...] не е единствено средство“⁴⁴.

Н. Бердяев споделя мнението, че християнството, разбирано по този аскетичен начин, противопоставя смирението на любовта, а „Добротолубието“ напълно може да подмени Евангелието. Ако от човека само се изисква да бъде смирен, а любовта към Бога и към ближните се поставя на втори план, тогава тя се превръща в плод на смирението, който може би никога няма да бъде постигнат⁴⁵.

Упадъчното смирение създава такъв тип живот, при който по-

⁴² Пак там, с. 30.

⁴³ Пак там, с. 31.

⁴⁴ Пак там, с. 32.

⁴⁵ Срв. пак там, с. 34.

стиженията на физическия живот надделяват над постиженията на духовния. Основния порок на упадъчното смирение Н. Бердяев вижда в неправилното разбиране за съотношение между греха и пътищата за освобождаване от него. „Аз не мога да ръзсъждавам така: светът лежи в злото, аз съм грешен човек и затова моят стремеж към осъществяването на Христовата Правда и към братската любов [...] е гордост, недостиг на смирение [...] Не може да се каже: грехът изкривява и извращава и любовта, и духовното усъвършенстване, и познанието“⁴⁶. Борбата с греха е много тежка и грехът може да бъде победен само чрез благодатната сила. „Нашата любов към ближния, нашето познание, нашето творчество, разбира се, че се изкривяват от греха и носят върху себе си печата на несъвършенството, но също така се изкривяват от греха и носят върху себе си печата на несъвършенството и пътищата на смирението“⁴⁷.

Църквата е духовно общество и поради това разбирането за нея не може да бъде сведено до взаимодействието на отделно спасяващи се хора, смята Н. Бердяев. Човекът може да се спаси само в Църквата, заедно с братята си в Христос и с цялото Божие творение.

Бердяев смята, че според християнството човекът няма нужда нито от знание, нито от наука, нито от култура, а има нужда само от вечното спасение. Такъв начин на мислене, предполага Н. Бердяев, потиска модерния човек и не може да оправдае творчеството. Творчеството помага на спасението, тъй като творчеството е изпълняване на Божия повеля, то е отговорът на човека на Божия зов. Пълното отсъствие на творчество е израз на окончателната потиснатост на човека от първородния грях⁴⁸.

8. Бердяев е убеден, че истинското творчество е възможно само чрез изкуплението. Според него „благодатта на изкуплението възстановява човешката природа, връща ѝ свободата. Идващата от Христос сила на изкуплението преминава вътре в човека [...] Човекът се преражда в нова твар чрез космическата мистерия на изкуплението. Човекът се преражда в нов Адам“⁴⁹. Творческият акт е теургичен, т. е. богочовешки. „Истинското творчество е теургия, богодействие, съв-

⁴⁶ Пак там.

⁴⁷ Пак там, с. 35.

⁴⁸ Срв. пак там, с. 43.

⁴⁹ Бердяев, Н. *Смисълът на...*, с. 93.

местно с Бога действие⁵⁰.

Но според Бердяев „творчеството невинно е истинско и същинско, то може да бъде лъжливо и илюзорно“⁵¹. То е свързано със способността на човека да отговаря както на Божия призив да твори добро, така и на призива и лукавата измама на сатаната да извършва грях и зло. Поради това парадоксалността на творческото състояние и на творческите действия Бердяев открива в наличието на демонизма и призрачното въображение в творческия акт на човека. Човекът постоянно усеща, че има сили, които са се вселили у него и обладават творческите му способности, като въздействат на неговата активност. Николай Бердяев смята, че това е демонът или геният. Демонизмът на човешкия творчески акт най-добре се обяснява от философа с идеята, че „човекът в момента на творческия подем чувства себе си, все едно е обхванат (одържим) от висша сила (демон) и заедно с това чувства необикновена свобода и волност“⁵², т. е. човекът по време на творческия акт има способност да се възвиси, но и да получи духовно-нравствен срив.

III. Резултатите на човешкото творчество според Николай Бердяев

1. Отрицателните резултати

Поради това, че творчеството е възможно само в свободата, Н. Бердяев различава вътрешна и външна страна в творческия акт на личността: „Има първоначален творчески акт, в който човекът като че ли стои пред лицето на Бога, и вторичен творчески акт, при който е изправен пред лицето на хората и света“⁵³. Съществува първична творческа интуиция, т.е. самият замисъл на творческата идея, при която човекът стои пред лицето на Бог. Тази идея все още не е позната на света, тъй като тя се ражда вътре в човека, тя е плод на неговия духовен живот. После идва вторичният акт или реализацията на човешкия творчески продукт, т.е. вторичният акт на човешката

⁵⁰ Пак там, с. 122; Срв. също с. 242.

⁵¹ Бердяев, Н. *Самопознанието...*, с. 237.

⁵² Бердяев, Н. *Опыт эсхатологической...*, с. 158.

⁵³ Бердяев, Н. *Предназначението...*, с. 173.

дейност, който според Н. Бердяев е свързан със социалната природа на човека. И именно тук Н. Бердяев открива разминаването между идеята за творческия замисъл и творческия продукт и неговото реализиране. Причината за това разминаване той вижда във факта, че целта на вътрешния творчески акт, на творческото горене е човекът „да се освободи от притеглянето на „света“ и да „преодолее света“⁵⁴, докато при реализирането на творческия продукт светът винаги оказва влияние.

Човешкото творчество е гениално по своята същност, защото „човешката гениалност отразява в себе си Бога-Творец“⁵⁵. Философът прави разлика между гениалността и гения. Гениалността е качеството на човешката личност, а не дарба, тя е способността за вътрешно творчество. Тя потвърждава, че творческият процес у човека е първороден и няма абсолютно никаква зависимост от социалното му битие. „Геният е съчетание на гениалната природа и първородния творчески процес, насочен към първоизточниците, с изключителна дарба, с талант за създаване на творчески произведения“⁵⁶.

Също така Н. Бердяев обръща голямо внимание на въпроса за несъответствието между задачата и целта на творчеството и резултатите от творчеството в света. Това несъответствие той обяснява с факта, че се твори култура вместо битие, т.е. истинското преобразяване на света не се постига чрез творческо създаване на новото, а само се постига материално разрастване на битието. „Трябва решително да признаем, че има фатален неуспех на всички опити за възплъщение на творческия огън, тъй като той се осъществява в обективния свят“⁵⁷. Законите на обективния свят се оказват по-силни от поривите на човешкото творчество. Но дори и тези неуспехи са полезни, е убеден философът, тъй като чрез тях все повече и повече се развива културата, която на свой ред само увеличава обективацията. „Културата е друга степен на обективиране, различна от природата и дори от обществото“⁵⁸. По този начин културата преминава в циви-

⁵⁴ Пак там, с. 174.

⁵⁵ Пак там.

⁵⁶ Пак там, с. 175.

⁵⁷ Бердяев, Н. *Опыт эсхатологической...*, с. 165.

⁵⁸ Бердяев, Н. *Аз и светът на обектите. Съчинения в шест тома*, т. 5, 2006, с. 581.

лизация, която е „реалистична, демократична и механична“⁵⁹. Поради подобен начин на мислене Н. Бердяев различава символното и реалистичното творчество. Според него символно или символистично творчество е това, „което дава само знаците на реалното преобразяване“⁶⁰, а „реалистичното творчество е преобразяването на света, възникване на ново небе и нова земя“⁶¹.

2. Положителните резултати

В своята метафизическа философия на творчеството Н. Бердяев смята, че всички резултати на творческия акт на човека се проявяват не в обективния феноменален свят на вещите и обектите, а в съвсем друг свят, който има различен порядък на съществуване. Неуспехът на човека, смята философът, се състои в това, че човекът не успява да преодолее инерцията и съпротивата на света на обективацията, а успехът му се състои в това, че в истинския творчески порив на човека се побеждава и изгаря грехът и така се подготвя преобразяването на света в Царство Божие. Н. Бердяев искрено споделя схващането, че именно в Царството Божие ще влязат всички истински добри дела и велики творчески произведения на човека⁶².

Заключение

Творецът дава на човека свобода да твори и този дар е благодатен. Всъщност творческият акт е самодостатъчен и самоценен, а свободата, в която изначално пребъдва този, който твори, не съдържа никаква детерминизъм. Човешкият творчески акт се реализира в битието, а творчеството е саморазкриване на битийните сили у човека. Творческият акт се самообосновава и той оправдава човека. Истинското, битийното творчество Николай Бердяев открива в действието на Светия Дух, защото само в него се съединяват благодатта и свободата, също както и в самото творчество. В човешкото творчество се извършва акт на самосъзидане на човека като личност (самокреация) и никаква забрана не е способна да застане пред разкриването на чо-

⁵⁹ Бердяев, Н. *Смисъл истории*. Москва 1990, с. 168.

⁶⁰ Бердяев, Н. *Самопознанието...*, с. 232.

⁶¹ *Пак там*.

⁶² Срв. Бердяев, Н. *Опыт эсхатологической...*, с. 165-166.

вешките дарби. Творчеството винаги е насочено към бъдещето – към създаване на новото и преобразяването на света. В това се състои и смисълът на човешкото творчество. Творческият акт носи в себе си винаги творческа новост и оригиналност, а тази новост произлиза от небитието – от това, което не е съществувало, и от човешката свобода. Чрез творчеството си човек излиза извън границите на тукашния – ограничен и греховен свят, като надмогва света и побеждава греха. Творчеството е порив на обективираното битие от човешката екзистенция, духовна победа на свободата на личността над стихииите на този свят и затова може да се говори за есхатологичната сила и смисъл на творчеството.